

В.П. ШУЛЬГАЧ
(Київ)

**СЛОВ'ЯНСЬКА АНТРОПОНІМІЯ З КОРЕНЕМ *Gьd-
(ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИЙ ШАР)**

УДК 81'773.23; 81'373.611

Шульгач В.П. Слов'янська антропонімія з коренем *Gьd- (праслов'янський шар); 6 стор.; кількість бібліографічних джерел – 32; мова українська.

Анотація: Стаття присвячена реконструкції праслов'янської антропонімної мікросистеми з основою *Gьd-.

Ключові слова: антропонім, лексична мікросистема, праслов'янський архетип.

Resume: The article is devoted to reconstruction of Proto-Slavonic anthroponymical microsystem with the *Gьd-stem.

Key words: anthroponym, lexical microsystem, Proto-Slavonic archetype.

Слов'янська антропонімна лексика з коренем *Gьd- на сьогодні належним чином не описана й не прокоментована. Практично позбавлена апелятивного підгрунтя, вона справляє враження реліктової, збереженої лише в пропріальній сфері.

Зібраний з доступних джерел і систематизований матеріал, поданий нижче, включає випадки не регулярної з погляду правил історичних граматики східнослов'янських мов вокалізації -ь- > -e-. Однак подібна рефлексія редукованого спостерігається не лише в похідних з коренем *Gьd-. Пор., наприклад, інші випадки: укр. діал. *гєб* 'горб' < *gьbь, *без* 'бузок' < *bьzь, пол. діал. *kień*, род. відм. *knia* 'пень, колода', ст.-луж. *keń* 'пеньок' < *kьnь та ін., які заслуговують спеціального дослідження.

Фактичний матеріал дозволяє попередньо відновити лексико-словотвірну мікросистему з коренем *Gьd- таким чином:

*Gьdь, *Gьda, *Gьdo: укр. *Гєда* [20, с.93], рос. *Гєда, Гєдо* [10], блр. *Гєда* [2, с.107], пол. *Gda, Ged, Geda, Gieda, Giedo* [30, III, с.293-328]. Пол. *Gdy* [30, III, с.295] свідчить про потенційність ад'єктива *Gьdь(ь). Зауважимо, що всі польські особові назви з коренем *Ged-*, *Gied-* К. Римут виводив з єврейського імені *Гєдеон* [28, I, с.226], що не переконує.

Антропонім *Gьdь відобразився також у назвах поселень рос. *Гдов, Гдовка* – ойконіми в колишній Петербурзькій губ. [29, II, с.331], *Гєдєвський Погост* – назва поселення на р. Ояті в колишній Олонецькій губ. [29, II, с.332], пол. *Gdów* – у долині р. Рада.

Похідні з консонантом *-j-* у суфіксальній морфемі:

***Гьдајь**: рос. *Гдаев* [21, с. 88], *Гдаев* [10], блр. (похідне) *Загдай* [2, с. 153], пол. *Gedaj* [30, III, с. 297].

***Гьдѣјь**: укр. *Гдеј* [3, с. 84], рос. *Гдеев* [10], пол. *Gedej* [30, III, с. 297], слов'ян. *Gedeyko* (1382 р. – *Gedeyke*) [32, с. 30].

***Гьдујь**: рос. *Гедуев* [10].

Пол. *Gedyga* [30, III, с. 297] – потенційний рефлекс псл. ***Гьдыга**.

Похідні з *-x-* / *-š-* у суфіксальній морфемі:

***Гьдашь**: пол. *Gdasz*, *Giedaszko*, *Giedaszawski* [30, III, с. 294, 328].

***Гьдеша**, ***Гьдешь**: укр. *Гдеш* [17, с. 100], (похідне) *Гдешичі* – назва поселення у Львівській обл., рос. *Гдешинский* [10], пол. *Gdesz* [30, III, с. 294]. Пор. ще *Гдешин* – топонім у колишній Люблінській губ. [29, II, с. 331].

***Гьдошь**: хорв. *Gedošević* [27, с. 185], пол. *Giedosz* [30, III, с. 328].

***Гьдухь** / ***Гьдушь**: укр. *Гдушевський* [21, 88], рос. *Гдухов*, *Гдуш* [10], пол. *Gduch* [28, I, с. 225], *Gduszak*, *Gieduszko* [30, III, с. 295, 329].

Похідні з консонантом *-k-* / *-č-* у суфіксальній морфемі:

***Гьдакь** / ***Гьдаць**: ст.-укр. Сенько *Гдак*, XVI ст. [9, II, с. 284], укр. *Гдак* (м. Луцьк), рос. *Гдак* [10], пол. *Gdak*, *Gdacz*, *Giedacz* [30, III, с. 293, 328].

***Гьдікь** / ***Гьдіць**: рос. *Гедиков*, *Гедич* [10], блр. *Гедзіч* [2, с. 107], пол. *Gdik* [30, III, с. 294], слов'ян. *Gedike*, 1349 р. [32, с. 30].

***Гьдка**, ***Гьдкаць**: пол. *Gdek*, *Giedka* [30, III, с. 297, 328].

***Гьдукь**: пол. *Gdyk* [30, III, с. 295].

***Гьдць**: пол. (похідне) *Gdeczyk* [30, III, с. 294].

Деривати з *-l-* у суфіксі:

***Гьдала**, ***Гьдал'а**, ***Гьдаль**: укр. *Гдала* [8], *Гдаль* [15, 8, 207], рос. *Гдалев* [20, с. 33], *Гдалевич*, *Гдаля* [10], хорв. *Gedalja* [27, с. 185], пол. *Gdal* [30, III, с. 293].

***Гьдул'а**, ***Гьдуль**: укр. *Гдуля* [14, 2, 27], *Гдулик* [17, с. 102], рос. *Гдуля* [10], чеськ. *Gdul*, 1577 р. [26, с. 99], *Gdula* [25].

Є підстави для реконструкції пасивних дієприкметників теперішнього часу на **-i-t-*, **-o-t-*:

***Гьдіма**, ***Гьдімь**: укр. *Гедима* [22, с. 153], пол. *Gedyта*, *Gedyтін*, *Giedyта*, *Giedyтін*, *Giedzimów* [30 III, с. 298, 329], слов'ян. *Gedim* [32, с. 30]. Заголовні праформи реалізувалися також у середньовічній (литуанізованій) мікротопонімії Жемайтії: *Гедимнишка*, *Гедимтишки*, *Гедыттишка*, – зафіксованій І. Спрогісом [5, 68]. До цього списку слід додати *Гедимин* (варіант *Гедымин*) – ім'я великого князя литовського, сина Лютовіра, який не прийняв християнство. Належність його до слов'янського антро-понімікону обстоює Р.М. Козлова [11, II, с. 174].

***Гѣдомъ**: пол. *Gdomski, Gedamek* [30, III, с.294, 297], слов'ян. *Gedam* [32, с. 29] < *Gedom. Пор. також слов'ян. *Гедом*, XVI ст. – назва урочища в Жемайтії [5, с. 69].

Суфіксальною варіантністю пов'язані:

***Гѣданъ**: рос. *Гданов* [10].

***Гѣденъ**: д.-руськ. *Иворъ Геденевичъ*, 1159 р. – дружинник великого князя Київського [24, с. 514].

***Гѣдунъ**, ***Гѣдунъ**: рос. *Гдунова ж.* [10], пол. *Gduna, Gdunik* [30, III, с. 295], слов'ян. *Gedun*, 1261 р. [32, с. 31]. Пор. також *Гедуни* – ойконім у колишній Віленській губ. [29, II, с. 332].

***Гѣдунъ**: пол. *Gdynia, Gedynia, Giedyna* [30, III, с. 295-328].

Можна відновити також інші праантропоніми:

***Гѣдаръ**: пол. *Gdarz* [30, III, с. 294].

***Гѣдыра**, ***Гѣдырь**: укр. *Гдыра* (м. Луцьк), рос. *Гдырь* [13, 1, с. 444], пол. *Gdyra* [30, III, с. 295].

***Гѣдаса**, ***Гѣдусъ**: пол. *Gdasa, Gdus* [30, III, с. 294, 295].

***Гѣдитъ**: ст.-рос. (похідне) *Гдутьцкой*, XVI ст. [16, III, с. 38], слов'ян. (пруськ.) *Gedite, Gedithe*, 1361 р., *Gedyte*, 1295 р. [23, с. 182].

На основі слов'ян. *Гдутьишки*, XVI ст. – назва ґрунту [5, с. 69] можна реконструювати псл. ***ГѣдQтъ** < *gъdQтъ, мотивоване дієсловом *gъdti.

***Гѣдытъ**: пол. *Gdytowski* [30, III, с. 295].

***Гѣдавъ(ь)**: пол. *Gdawiec, Gdawiak* [30, III, с. 294], слов'ян. *Gedaw* [32, с. 30].

Псл. ***Гѣдовъ** / ***Гѣдевъ** – патроніми на *-овъ*, *-евъ* – реконструюються з огляду на блр. (похідне) *Гедзевічы* – ойконім у Мінській обл. [19, с. 71], чеськ. *Gdovin* [25], словц. *Gdovin, Gdovičínová* [31, с. 91].

Можна відновити деякі унікальні композити. Фактичний матеріал для їх реконструкції фіксується лише в північнослов'янській зоні. Наявність його в пруському антропоніміконі цілком логічна. Вона підтверджує висловлене ще в середині минулого століття твердження Б.В. Горнунга про те, що прусо-ятвязька діалектна група була складовою давнього протослов'янського ядра [6, с. 62]. Ця теза була повторена ним на V Міжнародному з'їзді славістів [7, 49, с. 106], нині підтримана і розвивається Р.М. Козловою [11, с. 224].

***Гѣдъbutъ**: слов'ян. *Gedebuth* – особова власна назва в пруському антропоніміконі [32, с. 30], (похідне) *Гедбутишки*, XVI ст. – мікротопонім [5, с. 67], литuanізований за рахунок приєднання суфікса *-ишки*.

***Гѣдъgъldъ**: ст.-блр. *Гедговдъ* Николай, 1528 р. [1, XXIV, с. 71] (в тексті – *Giedgowt Nicoiay*), *Гедговдович* Мартин Янович, 1596 р. [1, XXXII, с. 305], *Giedgowd Stanislaw*, 1698 р. [1, XIII, с. 133], пол. *Giedgowd* [30, III, с. 328],

слов'ян. *Gedegaude*, *Gedegawde*, 1400 р. [32, с. 30]. Сюди ж (похідні) *Гедгавдзе*, *Гедговдишки*, *Гедговдишкя*, XVI ст. – мікротопоніми в Жемайтії, пізніше – Ковенській губ. [5, с. 68]. Стосовно другого компонента пор., наприклад, укр. *Голда* [21, с. 89], ст.-рос. *Голда* Никифор, XVI ст. [16, V, с. 205], пол. *Gielda* [30, III, с. 333] і под.

***Гьдъголвъ**: слов'ян. (похідне) *Гедголовчизна*, XVI ст. – назва пустища [5, с. 68].

***Гьдътълтъ**: слов'ян. (похідне) *Гедтовтишкя*, XVI ст. – мікротопонім [5, с. 69]. Другий компонент продовжують укр. *Товт* [20, с. 414], блр. *Тоўт* [2, с. 412] та ін.

***Гьдъвідъ**: пол. *Giedwid* [30, III, с. 329]. Пор. також (похідні) *Гедвиди* – ойконім у колишній Віленській губ. [29, II, с. 332], *Гедвидишки*, *Гедвидайтишки*, XVI ст. – місцеві назви [5, с. 67].

***Гьдемьръ**: блр. (похідне) *Агдэмер* – ойконім у Брестській обл. [18, с. 12].

***Вутігьдъ**: слов'ян. *Butigede*, 1409 р. – особова назва у пруському антропоніміконі [32, с. 22].

***Мілогьдъ**: слов'ян. (пруськ.) *Milagedde*, 1409 р., *Mylagede*, 1398 р. *Milogede* та ін. [32, с. 58-59].

***Скьлдегьдъ**: слов'ян. *Skawdegede* [32, с. 93] – антропонім у прибалтійських слов'ян. Відновлено в: [12, III, с. 194-195].

***Сурьгьдъ**: слов'ян. *Surgedde*, 1357 р. – особова назва у пруському антропоніміконі [23, с. 182]. Щодо компонента *Sur-* пор. ст.-рос. *Сур*, XVI ст. [4, с. 306], пол. *Sur* [30, IX, с. 156] та ін.

***Својьгьдъ**: *Swaygedde*, *Swaygede*, 1394 р. – особова назва у пруському антропоніміконі [23, с. 182].

***Војьгьдъ**: слов'ян. (пруськ.) *Wayjede*, 1394 р., *Weygedde*, *Woygede*, 1411 р. та ін. [23, с. 182].

***Вушгьдъ**: слов'ян. (пруськ.) *Wissegede*, 1347 р., *Wyssegede*, *Wisseged*, 1339 р. та ін. [23, с. 182-183].

Література

1. Акты, изд. Виленскою Археографическою комиссиею. – Вильна, 1886. – Т. XIII; 1897. – Т. XXIV; 1907. – Т. XXXII.
2. Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. – Мінск, 1969.
3. Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. – Вінніпег; Ванкувер, 1974.
4. Веселовский С.Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. – М., 1974.

5. Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия, сост. по 40 актовым книгам Россиенского земского суда / Сост. И.Я. Спрогис. – Вильна, 1888.
6. Горнунг Б.В. К дискуссии о балто-славянском языковом и этническом единстве // Вопросы языкознания, 1958. – № 4. – С. 55-62.
7. Горнунг Б.В. Из предьстории образования общеславянского языкового единства. V Международный съезд славистов (София, сентябрь 1963): Доклады советской делегации. – М., 1963.
8. Державний архів Волинської області. – Ф. 40. – Оп. 14. – Од. зб. 401. – Арк. 15.
9. Жерела до історії України – Руси. – Львів, 1897. – Т. II.
10. Жертвы политического террора в СССР // <http://lists.mono.ru>
11. Казлова Р.М. Беларуская и славянская гідранімія. Праславянскі фонд. – Гомель, 2002. – Т. II.
12. Казлова Р.М. Славянская гідранімія. Праславянскі фонд. – Гомель, 2003. – Т. III.
13. Книга памяти Украины: Кировоградская область. – Кировоград, 1995. – Т. 1.
14. Книга пам'яті України: Львівська область. – Львів, 1995. – Т. 2.
15. Книга пам'яті України: Хмельницька область. – Хмельницький, 1997. – Т. 8.
16. Новгородские писцовые книги, изд. Археологическою комиссиею. – СПб., 1859-1915. – Т. 1-6 и указатель.
17. Панцьо С.Є. Антропонімія Лемківщини. – Тернопіль, 1995.
18. Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. – Мінск, 1980.
19. Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. – Мінск, 1981.
20. Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд. Т.С. Пристайко, І.С. Попова, І.І. Турута, М.С. Ковальчук. – Дніпропетровськ, 2007.
21. Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / Укладачі: Н.Д. Бабич, Н.С. Колесник, К.М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. – Чернівці, 2002.
22. Справочник квартирных телефонов г. Киева / Сост. Д.М. Циолек. – К., 1976.
23. Топоров В.Н. Прусский язык: Словарь: Е-Н. – М., 1979.
24. Тупиков Н.М. Словарь древнерусских личных собственных имен // Записки Отделения рус. и славян. археологии имп. Русского археологического об-ва. – СПб., 1903. – Т. 6. – С. 86-914.
25. Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04. 2004 // www.mvcr.cz
26. Davidék V. O nazvech a jménech Těšinska. – Opava, 1949.
27. Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. – Zagreb, 1976.
28. Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. – Kraków, 1999-2001. – Т. I-II.
29. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden, 1962-1980. – Bd I-X.

30. Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. – Kraków, 1992-1994. – T. I-X.
31. Telefónny zoznam. 2002-2003. – Bratislava, 2002.
32. Trautmann R. Die altpreuâischen Personennamen. 2., unveränderte Auflage. – Göttingen, 1974.